

Lengyel kisebbségek és szórványok a Szovjetunióban

Mniejszosci polskie i Polonia w ZSRR. Kraków, Ossolineum, 1992.

A szovjet birodalomban élő lengyelek tabu-témát jelentettek a szocialista Lengyelországban. Létükről sem igen lehetett szót ejteni, létszámuk teljesen ismeretlen volt. Ennek a tarthatatlan állapotnak feloldásához kezdtek hozzá a lengyel kutatók, amint lehetett. Kezdeti eredményeiket foglalja össze az ismertetett tanulmánykötet.

A könyvet a krakkói Jagelló Egyetem Lengyeliségkutató Intézete szerkesztette. A könyv lengyel nyelvű, de tartalomjegyzéket és előszót angolul is csatoltak hozzá. A kötet tényanyaga a megjelenés pillanatában már nem a legfrissebb ismereteket tartalmazta, mert átfutása igen hosszadalmas volt. Alapjául az 1990. december 6-9-én rendezett krakkói lengyeliségkutató konferencia anyagai szolgálnak. A szerkesztői munkálatok 1991 tavaszán és nyarán folytak, s nem egészítették ki az egyes tanulmányokat az időközben ismertté lett, új tényekkel sem. Ennek ellenére két szempontból is igen fontos dokumentummal ismerkedik meg, aki kezébe veszi a tanulmánykötetet. Egyrészt egyik első látványos példája ez annak, hogy a lengyelországi szellemi élet felelősséget érez a keleti szomszédos országokban összesen milliós nagyságrendben élő lengyelek iránt. Másrészt a kilencvenes évek elején történt közép-európai korszakváltás megismeréséhez fontos adalékot jelent, hogy 1990 decemberében mennyit lehetett tudni Lengyelországban a „határon túli lengyelekről”.

A kötet első részében „általános problémákkal” ismerkedünk meg. A külföldi olvasónak, aki képet akar szerezni térségünk egyik legjelentősebb nemzeti kisebbsége kilátásairól, kétségtelenül ez a legérdekesebb rész. Ezen belül is leginkább az első, Hieronim Kubiak tanulmánya, amelyben a szerző kísérletet tesz egy lengyel kisebbségpolitikai fogalomrendszer bevezetésére, ismerteti a keleti lengyeliség immár kétszáz éve (Lengyelország felosztása óta) létező problémájának történelmi periódusait, jelenlegi térbeli elhelyezkedését és a történészek kalkulációit arról, mekkora lehet ma az egykori birodalom területén élő lengyelek létszáma. A lengyelek két nagy csoportját lehet megkülönböztetni: az eredeti lakóhelyükről részben önként, illetve az esetek döntő többségében erőszak útján távolibb, keleti vidékekre jutott szórványokat és a határváltozások során a lengyel államtól elszakított embereket, akik otthon maradtak, s több helyen összefüggő tömbben élnek. A keleti lengyeliség minimális létszámának a szovjet népszámlálási adatokat kell tekinteni, amelyek szerint 1989-ben 1,1 millióan voltak, a legmagasabb, történészileg megalapozott számítás pedig 2,5 millió. Az első rész másik igen figyelemre méltó beszámolója Krzysztof Szumskié, aki a lengyel állam feladatairól és tevékenységének körülményeiről szól a lengyel kisebbségek kapcsán.

A lengyel kisebbségek életének egy-egy részletét közelebbről is megismerhetjük a nyelvi állapottal, az oktatással és a kulturális élettel foglalkozó részekben. A nyelvi helyzet (tájszólások, nyelvhelyesség, népnyelvi összefüggések a hazai lengyel nyelvvel stb.) lényegében az egyetlen olyan terület, amelyen korábbi kutatások is rendelkezésre állnak. Az oktatás kapcsán 1990-ben még szinte egyedül Litvániával volt érdemes foglalkozni. Az utolsó részben legnagyobb élmény a lettországi lengyelek kérdéskörét ismertető írás. A szerző panaszként említi, hogy az anyaország keveset törődik a középső balti országban élő számos lengyellel, viszont egyedülálló a térségben a kisebbség és a többség olyan szolidaritása, mint amilyen éppen ebben az országban a lettek és a lengyelek között van.

Külön rész foglalkozik a katolikus egyház állapotával keleten, hiszen a lengyeliség és a katolikusság a „keleti végeken” még inkább összefügg, mint az anyaországban élők tudatában. Ezt a kérdést azonban más helyeken bővebben is feldolgozták, akárcsak a lengyelek háború alatti és utáni deportációjának emlékezetét, amire szintén terjedelmes helyet szentel a kötet. A múltat idéző írások közül legizgalmasabbnak ezért Marek Sobczyktski

tanulmánya tűnik, amelyben kevésbé ismert oldalát szemlélteti a sztálini világnak: milyenek voltak és mi célt szolgáltak a mindössze néhány évig fennállt lengyel autonóm körzetek Fehéroroszországban és Ukrajnában a második világháború előtt?

A könyv szerkesztői tisztában voltak munkájuk jelentőségével és korlátaival. Az előszóban így írnak erről: „E könyv esetében kötelezettséget, adósságot törlesztünk. Kötelezettséget milliónyi lengyel iránt, akiknek a hazájuk a keleti földeken van... Az itt megjelenő tanulmányok egyike sem a végső szó, egyikben sincs teljes ismeret, nem törekszik arra, hogy szintézist adjon.” Az időközben (1990 óta) folyamatosan megjelenő publikációk természetesen sok tekintetben kiegészítik a kötet hiányosságait.

Szesztay Ádám